

Skulle mordet ha lyckats?

Nils O Sjöstrand, Björn Sahlin, Lars Sjöstrand, Bure Holmbäck. **Viljans frihet och mordets frestelse. Iakttagelser angående doktor Glas.** 250 sidor. Stockholm: Proprius förlag; 2003. ISBN 91-7118-909-2.

Recensent: Lars Erik Böttiger, professor, Saltsjö-Boo.

II Doktor Glas – läkaren som giftmördade den vedervärdige pastor Gregorius – upphör inte att fascinera, att förbrylla och att locka till debatt, ännu efter nästan 100 år – Hjalmar Söderbergs »Doktor Glas« kom ut år 1905. Utan överdrift kan man påstå att intresset både för »Doktor Glas« och för Hjalmar Söderbergs författarskap har ökat under senare år. Boken valdes förra året till »Stockholmarnas bok«, den har översatts till många språk, nyligen till färöiska och japanska och genom nyöversättning fått ny och stor aktualitet i den anglosachsiska världen. I England har läkaren och författaren Dannie Abse skrivit en pastisch på »Doktor Glas«: »The strange case of dr Simmonds & dr Glas«, en bok som på många sätt nära ansluter till förebilden men har annan utgång och andra följder.

Debattinlägg av intresse för läkare

Det senaste debattinlägget, »Viljans frihet och mordets frestelse«, har särskilt intresse för Läkartidningens läsare. Det beror dels på att två av författarna är läkare, Nils Sjöstrand, fysiologiprofessor, nu som pensionär bl a ordförande i Hjalmar Söderbergsällskapet, och hans bror psykiatern Lars Sjöstrand, dels på att det finns ett särskilt kapitel med frågan: »Blev pastor Gregorius verkligen förgiftad eller dog han av hjärtslag?« De övriga författarna är Björn Sahlin, ordförande i Poul Bjerre-sällskapet och Bure Holmbäck, nestorn bland de svenska Söderbergforskarna.

Författarna är överens om att »Doktor Glas« i mycket hög grad speglar strömningar i tiden då boken kom ut, ett nyvaknat intresse för psykiatri och psy-

kologi, för drömmar och funderingar kring viljans frihet, ämnen som i den aktuella boken behandlas på ett tvärvetenskapligt sätt. Nils O Sjöstrands inledande kapitel har en underrubrik »En sentida medicinäres kommentarer till Poul Bjerres angrepp på Hjalmar Söderbergs läkarroman«. Bjerre, som blev en av det tidiga 1900-talets mest kända själsläkare och en verklig berömdhet, skrev en mycket beskrik av Söderbergs »Doktor Glas«. Senare tider har i skuggan av Poul Bjerres berömdhet och stora kliniska erfarenhet betraktat hans kritik av Söderberg som den mogna och berömde läkarens verk. Sjöstrand visar att det i hög grad var »tvärtom«: Bjerre hade, när han skrev sitt angrepp, knappt påbörjat sin läkarbana och förvisso inte blivit specialist inom psykoterapi (eller vad man nu vill kalla hans ämnesområde). Han kom inte förrän flera år senare att på allvar tränga in i den psykiatriska och psykologiska litteraturen och lära känna Freud och dennes läror, med vilka han snart bröt.

Analys av psykologiska mekanismer

Björn Sahlin gör i bokens längsta kapitel en genomgång av problemet kring den fria viljan; »att vilja är att kunna välja«, säger doktor Glas. Sahlin behandlar också tvivelsjuka, neurasteni, suggestion, självhypnos och många andra psykologiska mekanismer, av vilka han finner spår i »Doktor Glas«. Lars Sjöstrand visar i en grundläggande studie den stora roll som drömmar spelar i Söderbergs hela författarskap, inte minst i »Doktor Glas«, och ger oss drömpsykologins historia och utveckling. Bure Holmbäck slutligen fortsätter sina tränga studier med litteraturvetenskaplig utgångspunkt och ger oss en bild av Söderbergs novell »Kinesen«, vilken han anser kan ha varit en ursprunglig del av romanen »Doktor Glas«.

Olika uppfattningar om mordets teknik

I sitt andra inlägg gör Nils O Sjöstrand en noggrann genomgång av tillverkning och förvaring av giftpillren och kommer fram till att de kan ha varit aktiva även efter lång förvaring. En diametralt motsatt uppfattning publicerades redan 1906 av den finlandssvenske författaren och kemisten Guss Mattson, som ansåg att pillren vid tiden för mordet skulle ha förvandlats till kaliumkarbonat, pottaska, som bl a ingår i bakpulver.

Nils Sjöstrands analys är utförlig och elegant, men tyvärr kan jag inte hålla med honom i den slutsats som han aldrig explicit formulerar men som resonnementet pekar fram emot, nämligen att pillren skulle ha behållit sin ursprungliga giftighet och att mordet skulle ha gått att genomföra såsom det beskrivs.

Det finns två hakar i Sjöstrands reso-

nemang, den ena gäller pillrens hållbarhet, den andra har att göra med pastorns så gott som ögonblickliga och smärtfria död. Själv är jag varken kemist eller toxikolog och har därför inhämtat synpunkter från ett flertal specialister inom dessa områden.

Kaliumcyanid är lätt hygroskopiskt, svårt att hantera och sönderfaller långsamt i luft. Kemisternas åsikt är densamma som den av Guss Mattsson förfäktade, pillren – om de över huvud taget längre var piller och inte en smetig massa – skulle sannolikt ha varit överksamma efter mångårig förvaring i doktor Glas chiffonjé, en förvaring som är vitt skild från den på Nils Sjöstrands laboratorium, där cyaniden förvarades i glaskärl med inslipad propp. Men ingen vet säkert hur mycket cyanid som fanns från början (det finns »lite cyankalium« i dem säger doktor Glas själv) och som eventuellt kan ha funnits kvar, och frågan om deras giftighet kan nog aldrig besvaras.

Men – även om det funnits aktiv cyanid kvar i pillren kan mordet ändå inte ha skett såsom det beskrivs. Cyanväte och cyanider har varit vanligt förekommande mord- och självmordsmedel. Agatha Christie – giftmörderskan par preference – dödar genom cyanväte i champagne (Sparkling cyanide) respektive i inhalator (Spegeln sprack från kant till kant) – med en sådan tillförsel av cyanväte skulle döden sannolikt bli ögonblicklig. Men cyanider måste först lösas upp i magsäcken och absorberas, vilket ger en fördröjd effekt: efter ett lugnt initialskede inträder ett våldsamt förlopp med gradvis stegrad allmänpåverkan och krampor innan döden inträffar – alltså en helt annan bild än den som pastor Gregorius visar då han utan andra symtom sjunker ihop död. En mer realistisk bild av död i cyanidförgiftning är den av Hermann Görings självmord, som visades på TV för någon tid sedan i filmen om Nürnberggrättegången. En stor mord- och självmordsepidemi med cyanid i apelsinjuice – med över 900 döda! – i en religiös koloni i Sydamerika på 1970-talet har också genom överlevande visat att det i regel tog 10–15 minuter innan döden inträdde. Min slutsats blir att doktor Glas piller med stor sannolikhet inte längre var aktiva och, även om de varit aktiva, att döden inte skulle ha kunnat inträffa så snabbt som beskrivs.

Lars Lönnroth anmäler »Viljans frihet och mordets frestelse« i SvD den 10 juli 2003 och slutar med att säga att det känns betryggande när Nils Sjöstrand bevisar att även gamla cyankaliumpillrer kan vara dödliga, ty, fortsätter han »vi vill ju inte att vare sig doktor Glas eller Hjalmar Söderberg – vilka moraliska brister de än må ha – skall framstå som oskickliga klantskallar i sitt umgänge

ANNONS

ANNONS

med giftpiller. « Jag anser inte att Nils O Sjöstrand är en »oskicklig klantskalle«, tvärtom! Men vi tolkar föreliggande fakta på olika sätt. Det gör nu inte så mycket, ett slutligt svar lär vi aldrig få – det finns alldeles för många obekanta faktorer i ekvationen. Lars Lönnroth tillägger att problemet med mordets teknik kanske inte är den väsentligaste av alla de många frågor som fascinerar läsarna av »Doktor Glas«, och det håller jag helt med om. Men likaväl som korsord kan problemet användas som tidsfördriv i sommarvärmen, i bägge fallen lär man sig alltid något nytt.

Ny kunskap om Söderbergs författarskap

»Viljans frihet och mordets frestelse« ger ny kunskap om Hjalmar Söderbergs författarskap och om doktor Glas karaktär – till glädje för alla gamla och nya Söderbergvänner.

Medicin och konst

Alan EH Emery, Marcia LH Emery. *Medicine and art*. 112 sidor. London: The Royal Society of medicine Press Ltd, 2002. ISBN 1-85315-501-2.

Recensent: Nils Brage Nordlander, med dr, Uppsala.

II Det anrika engelska läkarsällskapet, the Royal Society of Medicine, har givit ut ett praktfullt verk, »Medicine and art«, där olika konstnärer i sina tavlor belyst medicinsk verksamhet av skilda slag. Författare är makarna Emery. Professor Alan E är neurolog och genetiker och därtill själv en skicklig målare. Hans hustru Marcia är psykolog och bibliotekarie. Boken innehåller 53 tavlor, återgivna i förnämligt tryck med beledsagande text, som dels redogör för respektive konstnär, dels sätter in det behandlade ämnet i sitt medicinhistoriska sammanhang.

En konsthistorisk revy

Det börjar med en statyett av Imhotep, den förste kände egyptiske läkaren, som verkade omkring år 2 500 f Kr under den tredje dynastin. Han upphöjdes till

gud och son till den skapande guden Ptah. En grekisk vasnmålning härrör från Hippokrates tid 500 år f Kr och föreställer en läkare som förbinder en patients arm. Ett romerskt mynt, funnet på ön Kos, återger en tänkt bild av Hippokrates. Indisk, tibetansk och arabisk medicin representeras av vackra, tidstypiska målningar. Medeltidens läkare, som behandlar leprasjuka, och bilden av en kringresande kvacksalvare i full verksamhet på en marknad för oss fram till det nederländska måleriets många genrebilder. Den kanske mest kända, Rembrandts »Doktor Tulps anatomi«, finns omnämnd men inte avbildad. En tavla av David Teniers, känd bl a som upphovsman till bilderna bakom Uppsala slotts rikssalstapeter, visar en bydoktor som granskar uringlasat, den tidens viktigaste diagnostiska åtgärd.

Författarna går vidare genom seklen och har valt ut en rad målningar, som belyser tidens folkliv och föreställningar. Många konstnärer är föga kända, liksom de framställda läkarna, men ibland glimrar känd historia igenom. Bokens omslag återger en tavla av engelsmannen Ernest Board där stetoskopets uppfinnare Laennec lyssnar på en patients bröst med sitt första instrument (varav ett exemplar finns på Uppsala medicinhistoriska museum!). Francisco de Goya målar en bild av sig själv under behandling av sin läkare och vän dr Arrieta. Florence Nightingale behandlar sårade i Skutari på en tavla av den samtida Jerry Barret. Den store neurologen Jean-Martin Charcot (Freuds och Axel Munthes lärare) har Brouillet målat av under en patientdemonstration på sitt sjukhus la Salpêtrière. Vincent van Gogh målade interiören av det sjukhus i Arles där han förvirrad togs in. 1900-talet representeras bl a av svensken Hilding Linnqvist, vars sjukhusinteriör återfinns på Moderna museet i Stockholm. Däremot har plastikkirurgen Tor Göran Henrikssons fina tavlor ur vårdmiljö inte hunnit komma med. Den överträffat vitala Grandma Moses Robertson är företrädd med en bild av ett lantligt läkarbesök, som hon målade vid 90 års ålder. Den 17-årige Picasso har målat en bild med fadern i rollen av undersökande läkare. En skicklig tavla långt före kubismens dagar!

Skildrar läkare i verksamhet

Om man jämför med Philip Sandbloms fina bok »Skapande och sjukdom« (1983), som behandlar och illustrerar olika sjukdomars påverkan på konstnärer, så koncentrar sig denna bok på läkarnas insatser på olika verksamhetsfält. De båda böckerna kan på ett utmärkt sätt komplettera varandra, och båda pryder förvisso sin plats i biblioteket hos den kulturhistoriskt intresserade.

VINN EN BOK!

En gripande skildring och ett övertygande dokument för alla som någonsin tvekat inför frågan om organdonation

Läkarna bedömde att Martin Klepkes leversjukdom var så svår att han bara hade ett år kvar att leva om han inte fick en ny lever.

Man konstaterade att han var tillräckligt »frisk« för att sättas upp på väntelista till transplantation. Men bristen på organ är stor, och var femte som väntar på en levertransplantation dör innan de kan erbjudas en ny lever.

I sju månader väntade han på att personsökaren skulle pipa. En signal som skulle ge honom chansen till ett nytt liv. Under denna väntan skrev han – om sina tankar, om hur han obönhörligt blev allt svagare, om hur hans familj måste anpassa sig till en helt ny tillvaro. Han skrev om vad det innebär att stå i kö för ett organ: att veta att någon annan måste dö för att han själv ska få leva och om hur man förbereder sig på att döden kanske hinner först.

Delta i vårt boklotteri!

Läkartidningens prenumeranter inbjuds att delta i vårt boklotteri. Denna gång lottar vi ut fem exemplar av Martin Klepkes bok »I väntan på en lever. Om en organdonation« från Norstedts förlag. Allt du behöver göra är att sända oss ett vykort med ditt namn, adress, postort och prenumerationsnummer före den 26 september 2003.

Namnen på de fem vinnarna publiceras i Läkartidningen och på www.lakartidningen.se